

Przegląd tematów badawczych

Ulla Fix

Stan badań i tendencje rozwojowe lingwistyki tekstu (II)¹

1. Uwagi wstępne

Pierwsza część tej rozprawy została poświęcona, po przedstawieniu w dużym skrócie etapów rozwoju lingwistyki tekstu, zarówno dyskusji na temat istoty tekstu, przy czym omówiono oprócz tradycyjnych także nowe wymiary opisu tekstu, jak również problemowi rodzajów tekstu, ich opisu oraz klasyfikacji. Związki z dydaktyką języka niemieckiego jako obcego (niem. DaF) były brane pod uwagę przede wszystkim wtedy, kiedy chodziło o kulturowe aspekty rodzajów tekstu. W drugiej części rozprawy punkt ciężkości spoczywa na procesach tekstowych, a więc na wytwarzaniu/pisaniu, recepcji/rozumieniu jak również na analizowaniu i interpretacji tekstu w ujęciu ogólnym i pod kątem DaF. Ponadto omówiony zostanie podział dyscypliny, jak również jej związki z innymi dziedzinami. I wreszcie uwaga nasza skupi się także na dalszym rozwoju teorii z zakresu lingwistyki tekstu tudzież na wykorzystaniu wyników badań tej dyscypliny przez dyscypliny pokrewne: lingwistykę dyskursu, mediów i lingwistykę obrazu. Podobnie jak w pierwszej części również w części drugiej obowiązuje zasada odwoływania się do wybranych pozycji z literatury przedmiotu, natomiast przy omawianiu różnych aspektów szczegółowych odniosę się jedynie do kilku istotnych publikacji, przełomowych dla danego zagadnienia.²

2. Procesy tekstowe

2.1 Wytwarzanie tekstu/pisanie

Jeśli rozważać teksty jako narzędzia i rezultaty działań dokonywanych w ramach komunikacji językowej, to przedmiot lingwistyki tekstu automatycznie rozszerza się o procesy działania za pomocą tekstów, z całą ich różnorodnością i bogactwem, w sferze komunikacji społecznej i w sferze kognitywnej – a więc mówiąc w skrócie – o wytwarzanie i odbiór tekstów. Zmiana postrzegania tekstów i przejście od badania ich jako zjawisk statycznych do tekstów jako zjawisk dynamicznych miały ogromne znaczenie dla lingwistyki tekstu. Zasadniczy wpływ na taki pogląd rzeczy mieli de Beaugrande / Dressler ze swoim „podejściem proceduralnym w

---

¹ Pierwsza część tego artykułu ukazała się w DaF 1/2009, s. 11-20.

² Wykaz „Podstawowa literatura przedmiotu i literatura wprowadzająca” pod takim samym tytułem znajduje się w pierwszej części artykułu. Wykaz „Literatura specjalna” zawiera tylko pozycje, wykorzystane w drugiej części artykułu.

badaniu tekstów w komunikacji” (1981:34)³. Według nich celem lingwistyki tekstu nie jest rozważanie jednostek i wzorców (w rozumieniu lingwistyki systemowej), lecz raczej odkrycie „samych operacji”, które „manipulują jednostkami i wzorcami podczas posługiwania się systemami języka” (34)⁴. Autorzy przedstawiają model wytwarzania i odbioru tekstu w formie „faz dominacji procesów przetwarzania”, którymi są: PLANOWANIE (za pomocą tekstu dąży się do jakiegoś celu), IDEACJA (znajdywanie pomysłu), ROZWINIĘCIE (rozwiniecie treści), WYRAŻENIE (poszukiwanie możliwości wyrazu za pomocą środków językowych), SYNTEZA GRAMATYCZNA (gramatyczne połączenie językowych środków wyrazu)⁵. Ten opis wytwarzania tekstu przypomina „fazy przygotowania mowy”, znane z tradycji retorycznej, wykracza jednak daleko poza te tradycje wspierając się na teoriach z zakresu komunikacji społecznej i psychologii kognitywnej. De Beaugrande/ Dressler opisują proces odbioru tekstu jako proces odwrotny, obejmujący te same fazy, jednak w odwrotnej kolejności: rozbiór gramatyczny, rozpoznanie konceptu, odzyskanie pojęć, idei i planu. To, że odbiór tekstów nie jest procesem analogicznym do ich wytwarzania, staje się widoczne dopiero później – np. gdy Brinker (por. 2005:56) kładzie nacisk na to, że określenie tematu jakiegoś tekstu podczas jego analizy uzależnione jest od ogólnego zrozumienia tekstu, że teksty są postrzegane jako całość, a ich zrozumienie przebiega od całości do szczegółu. Jeżeli chcemy wyobrazić sobie proces odbioru tekstu, to należy raczej wyjść od poszczególnych faz odbioru, takich jak: dostrzeżenie powierzchni tekstu, dopasowanie wyników postrzegania do określonego wzorca, wydobycie intencji autora, potwierdzenie oczekiwań lub brak takiego potwierdzenia i uporanie się z niespodziewanym (por. Fix 2006:265).

Wspomniana już przy omawianiu modelu de Beaugrande’a/ Dresslera (por. 1981:40 i nast.) teoria traktująca wytwarzanie tekstu jako działanie nastawione na rozwiązanie problemu, została w pełni wyczerpana teoretycznie i empirycznie dopiero przez Antosa (1982). W tej czysto teoretycznej prowadzącej do filozoficznych wniosków „językoznawczej teorii produkcji” (IX) przedstawia on podstawy dla tego typu przemyśleń. Autor traktuje osiągnięty w procesie powstawania tekstu wynik formułowania jako kognitywny i w pewnym sensie twórczy wysiłek skierowany na „wytworzenie propozycji rozumienia skonkretyzowanej ‘jako tekst’ i ‘w tekście’” (IX). Powstawanie tekstu jest postrzegane „jako sukcesywne rozwiązywanie problemów formułowania” (X), a kompleksowe teksty są wynikiem tego procesu. Główne idee autora, które dadzą się również uzasadnić przy pomocy

---

³ Tłum. A. Szwedek (1990) „Wstęp do lingwistyki tekstu” autorzy: de Beaugrande/Dressler – przyp. tłumacza.

⁴ Por. przypis 3.

⁵ Duży wpływ wywarło modelowanie faz recepcji tekstu według Hayes/ Flower (1980).

badan empirycznych, to założenia, że cele procesu formułowania generowane są nie przed procesem formułowania, tylko podczas tego procesu i że procesy myślenia i pisania, przeplatają się ze sobą. Jeśli chodzi o związek między myśleniem a pisaniem, o interakcję między procesami kognitywnymi i formułatywnymi, to podobnie jak właśnie wspomniana praca, również rozprawa Ortnera (2000) odwołuje się do koncepcji Kleista o stopniowym wytwarzaniu myśli podczas mówienia. Mimo tej analogii prace te różnią się od siebie pod względem teoretycznym i metodycznym. Praca Ortnera dotycząca zachowań językowych bada zawily proces „myślącego pisania” i „piszącego myślenia” (2), tzn. opracowywania, przetwarzania i wypracowywania wiedzy w procesie powstawania tekstów pisanych. Na podstawie (bardzo wielu) wypowiedzi doświadczonych wytwórców tekstów o swoich zachowaniach przy pisaniu Ortner pokazał głównie strategie wytwarzania obszernych tekstów.

W ostatnich trzech dekadach rozwinęły się dość znaczące, wychodzące z wielu różnych perspektyw badania dotyczące wytwarzania tekstu, które wybiegają poza czysto preskryptywną dydaktykę pisania [niem. Schreiblehre] i stawiają sobie za cel „wspieranie możliwości wspólnego wytwarzania tekstu w sensie nowej kultury pisania” (Rau 1988:VI). Takie badania wytwarzania tekstu stawiają w centrum uwagi – podobnie jak miało to miejsce u Antosa - proces rozwiązywania problemu (deficyt stanu wyjściowego, stawiany za cel stan końcowy, przezwycięzenie leżących pomiędzy nimi barier). Antos/ Krings (1989) przedstawiają przegląd adekwatnych badań dotyczących wytwarzania tekstu, które do tego czasu, w przeciwieństwie do badań odbioru tekstu, były pod względem teorii traktowane wręcz po macoszemu (por. Antos/ Krings 1989:2). Przegląd obejmuje prace psycholingwistyczne, artykuły dotyczące badań z zakresu dydaktyki pisania i mówienia [niem. Schreib- und Sprachlehrforschung], jak również prace dotyczące dydaktyki języka ojczystego i wreszcie doświadczenia z wytwarzaniem tekstów w praktyce. Na pierwszym miejscu znajdują się prace z lingwistyki tekstu, która tam, gdzie mowa o makro- i superstrukturach, np. przy opisie form rozwinięcia tematycznego (por. Brinker 2005), odwołuje się do wiedzy o wytwarzaniu tekstu. Ponadto w tomie poruszane są zagadnienia z zakresu patolingwistyki i lingwistyki komputerowej w aspekcie wytwarzania tekstu. Drugi wydany przez Antosa/ Kringsa tom (1992), który stawia sobie za cel opis nowości w omawianej dziedzinie, nawiązuje do pierwszego, pogłębia zawarte w nim treści i rozszerza go przede wszystkim w zakresie współzależności między ustnym i pisemnym wytwarzaniem tekstu. Aspekty obcojęzycznego wytwarzania tekstów zajmują tam w sumie mało miejsca, przy czym oba artykuły na ten temat w omawianym tomie, ze względu na modelowy opis badanego procesu, mają podstawowe znaczenie. I tak Börner (1989) wychodzi z podstawowego założenia, że

języków obcych uczy się na tekstach i z tekstami, zaś Krings (1989) szczególną uwagę poświęca mentalnej organizacji procesów pisania w języku obcym. Reasumujące wyjaśnienia odnoszące się do problemów wytwarzania tekstów w językach obcych można znaleźć u Antosa/Pognera (2003), gdzie czytamy, że „różne wspólnoty dyskursywne w poszczególnych kulturach i między kulturami definiują odmienne oczekiwania w stosunku do pisania, które wyrażają się w odmiennych wzorcach dyskursów i właściwościach tekstów.” (tamże: 399) To, że te ostatnie w ramach wymiany międzykulturowej mogą być wzajemnie sprzeczne, że mogą się częściowo na siebie nakładać, jak i prawdopodobnie się do siebie upodabniać, powinno być przedmiotem badań zajmujących się wytwarzaniem tekstów.

Bardziej zaawansowane badania o charakterze teoretycznym jak i metodologicznym dotyczące procesu pisania prowadzone były w ośrodkach badawczych w Zurychu, Grazu i Siegen. Ich wyniki prezentuje między innymi tom zbiorowy pod redakcją Feilke/Portmanna (1996). W oparciu o wyniki wielu badań dotyczących piśmienności i pisania oraz wiedzę empiryczną dotyczącą procesów pisania, nauki pisania i tekstów przedstawiono wnioski dla dydaktyki pisania.

Punkt ciężkości badań nad wytwarzaniem tekstów - dziedziny, która w chwili obecnej jest mocno zróżnicowana, stanowią prace dotyczące pisania w takich zakresach jak: gospodarka, życie zawodowe, masmedia, nauka, zaś parametry, takie jak: sytuacja wytwarzania tekstu, rola wytwórcy tekstu, specyfika kulturowa i dziedzinowa, interakcje w procesach wytwarzania tekstu stają się ważnym przedmiotem badań. Ponadto ponownie w centrum uwagi znajdują się media, które służą do elektronicznego wytwarzania tekstów. Te wszystkie tendencje wyraźnie odzwierciedlają publikacje takie jak Jakobs/Knorr/Pogner (1999) oraz Jakobs/Lehnen (2008). Pisaniu jako centralnemu medium komunikacji naukowej przy pomocy instrumentarium, jaki stanowią rodzaje tekstów naukowych, poświęcona jest m.in. praca Ehlich/Steets (2003). Tom odpowiada m.in. na pytania, jak szkoła i uniwersytety powinny uczyć pisania – również w ujęciu międzykulturowym – jakie problemy napotykają w pisaniu studenci i jak wyglądają możliwości wykorzystania mediów. Molitor-Lübbert (1989; 1996) badała proces pisania epistemicznego w aspekcie rozwoju strategii pisania. Ograniczeniom i blokadom w pisaniu poświęcone są liczne badania Keselinga (przede wszystkim 2004). Również badania specyfiki pisania artystycznego zyskują na znaczeniu (m.in. Weidacher 2004; 2007)⁶.

---

⁶ Odnośnie do wytwarzania i odbioru tekstu por. przegląd w Gansel/ Jürgens (2002: 125 i nast.).

Wraz z ugruntowaniem się kategorii „kompetencja tekstowa” (głównie dzięki Schmölzer-Eibinger/Weidacher 2007) uwaga badaczy kieruje się na zinternalizowaną wiedzę o tekście, jak również na doświadczenia z tekstami oraz wynikającą z tego zdolność użytkownika języka do skutecznego poruszania się w świecie tekstów zarówno w sensie produktywnym jak i receptywnym. Zdolność ta postrzegana jest jako kluczowa kompetencja w odniesieniu do języka ojczystego jak i przy posługiwaniu się kolejnym językiem. Uwzględnia się przy tym również teksty multimodalne. Za podstawę oceny tekstów, również pod kątem ich wytwarzania, służy „zurychski schemat analizy tekstów” (por. np. Nussbaumer 1996). Schemat został opracowany jako instrument analizy „produktów tekstowych”, stanowi on jednocześnie katalog bogato zróżnicowanych kategorii dla „norm celowych takich produktów” (tamże: 101).

2.2 *Odbiór tekstu/rozumienie tekstu*

Oczywiście trudno mówić o procesie wytwarzania tekstu pomijając proces jego odbioru. Już sam fakt, że chodzi o celowe działanie sprawia, że recepcja jawi się jako sposób postępowania zamierzony przez wytwórcę tekstu.

Współcześnie rozumienie tekstu (względnie przetwarzanie tekstu) zasadniczo pojmuje się jako aktywny proces kognitywny, który dokonuje się w interakcji pomiędzy odbiorcą tekstu a jego przedmiotem, tekstem. Strohner (2001: 66) postrzega odbiór wypowiedzi językowych jako proces, na który składają się trzy procesy częściowe, wykonywane przez odbiorcę: rozumienie, ocena i wykonanie, przy czym potrzebna jest podczas tego procesu kompetencja komunikacyjna trojakiego rodzaju: kompetencja płynąca z wiedzy, kompetencja emocjonalna, a także „różnorodny splot działań językowych i niejęzykowych” (67). Konsekwentnie odnosząc się do tekstu i na tle klasycznych badań procesu czytania Christmann jako przedstawicielka badań rozumienia i zrozumiałości tekstu postrzega (2008) rozumienie tekstu z trojkiej perspektywy (językowej, kognitywnej i motywacyjnej) jako kognitywno-konstruktywny proces przetwarzania, podczas którego odbiorcy tworzą mentalną reprezentację na trzech powiązanych ze sobą płaszczyznach: powierzchni tekstu (brzmienie tekstu, składnia itd.), propozycjonalnej bazy tekstu (relacje semantyczne pomiędzy konceptami wyrażanymi przez słowa) i modelu mentalnym (opisany w tekście stan rzeczy w połączeniu z wiedzą wstępną i wiedzą ogólną), przy czym te rodzaje reprezentacji zazębiają się ze sobą. Powierzchnia tekstu tworzy podstawę reprezentacji propozycjonalnej, która to z kolei aktywuje tworzenie modelu mentalnego. „Proces przetwarzania podlega modelowaniu na wszystkich trzech płaszczyznach jako działania pomiędzy dwoma jednocześnie

przebiegającymi kierunkami przetwarzania: pomiędzy przetwarzaniem wznoszącym sterowanym tekstem (bottom up), procesem tym sterują cechy tekstu, oraz przetwarzaniem opadającym sterowanym oczekiwaniami (top down)” (Christmann 2008: 1093) Na bazie teorii ciekawości Groeben/Christmann wprowadzają dodatkowo kategorię „stymulacji motywacyjnej” jako istotnego elementu optymalizacji tekstu. Chodzi o typowe środki, które stoją w sprzeczności z oczekiwaniami odbiorcy i w związku z tym stanowią dodatkową zachętę do czytania.

Z biegiem czasu w lingwistyce rozumienie tekstu bada się pod wieloma aspektami (przegląd w Göpferich 2008). Wydany przez Blühdorn/Breindl/Waßner tom (2006) pokazuje to tak samo wyraźnie jak i inne publikacje ostatnich lat. Rozumienie tekstu bada się w ujęciu gramatyczno – semantycznym (Lötscher 2006; Thurmair 2006), kognitywno-lingwistycznym (Strohner 2006), dydaktycznym (Baurmann 2006) i praktyki zawodowej (Jakobs 2006, Perrin 2006) jak i z perspektywy problemów z rozumieniem tekstu, które mogą być udziałem nierodzimych użytkowników języka (Meireles 2006; Meier 2006; Krause 2006). Wydany przez Adamzik/Krause (2005) tom „Text-Arbeiten” celowo skupia się głównie na zagadnieniu „rodzajów tekstów na lekcjach języków obcych i lekcjach języka ojczystego w szkołach i w szkołach wyższych” (tak brzmi podtytuł tomu). Przekonującym punktem wyjścia dla rozważań zawartych w tomie jest założenie, że w ramach nauki języka zorientowanej komunikacyjnie i pragmatycznie, zwłaszcza nauki języka obcego, teksty - w miarę możliwości autentyczne - jako instrumenty działania komunikacyjnego muszą być punktem wyjścia i celem pracy językowej. Prawie wszystkie artykuły tomu poświęcone są zagadnieniom związanym z tekstem, rodzajami tekstu, kompetencją tekstową i wytwarzaniem tekstu w aspekcie DaF. Artykuł wprowadzający autorstwa Krause (2005) o zależnościach między lingwistyką pragmatyczną i nauczaniem języka obcego można uznać za programowy przegląd podbudowy lingwistyczno-tekstowej i pragmatycznej nauczania języka obcego zarówno z punktu widzenia teorii jak i praktyki.

W ostatnim czasie lingwistyka tekstu zajmuje się badaniami rozumienia tekstów jako jednostek kultury (m.in. Lenk/Chesterman 2005; Fix 2006). Rozumienie tekstu jako takie odbywa się w ten sposób, że czytelnicy tworzą z elementów bodźca językowego (input) strukturę znaczeniową ponadzdaniową i na bazie wiedzy dotychczasowej oraz ogólnej, a także na podstawie oczekiwań dokonują przyporządkowania pragmatycznego. Ponieważ każdy tekst stanowi zawsze określony rodzaj tekstu związany z konkretnym wzorcem, a ten z kolei wynika z pewnych kulturowych uzgodnień (por. część 1 tego artykułu), to specyfika kulturowa danego tekstu stanowi składową wiedzę na temat rodzajów tekstu i w kontekście

rozumienia tego tekstu odgrywa rolę, której nie można nie doceniać. Proces odbioru tekstu jako proces relacyjny stawia nowo poznane czyli dany tekst w relacji do już poznanego, tzn. do wszystkich wytworzonych i odebranych dotychczas przez odbiorcę tekstów. Do tego dochodzą również doświadczenia, które odnoszą się do kontekstu kulturowego i specyfiki kulturowej danego rodzaju tekstu. Podczas recepcji tekstu współdziałają ze sobą zarówno przyporządkowanie danego egzemplarza tekstu do szerokiego kulturowego kontekstu tradycji (choć zazwyczaj dzieje się to nieświadomie), jak również przynależność egzemplarza tekstu do konkretnego rodzaju tekstu z jego specyfiką kulturową. Tak więc dany rodzaj tekstu należy badać w ramach danej kultury, na przykład nekrologi w ramach kultury żałobnej, mając świadomość tego, że konkretny rodzaj tekstu w różnych kulturach może mieć zupełnie różne formy (Eckkrammer 1996).

2.3 *Analizowanie*

Jako specjalny rodzaj rozumienia należy potraktować analizowanie zarówno tekstów literackich jak i nieliterackich, jak ma to przede wszystkim miejsce podczas zajęć szkolnych i akademickich. Jak we wszystkich rodzajach rozumienia również i tutaj powierzchnia tekstu, jej znakowa materialność, jest tym, co umożliwia zagłębienie się w tekst. Tak więc przedmiotem każdej analizy tekstu musi być tekst jako całość. Według holistycznej koncepcji Gardta (2007: 278) „interpretacja lingwistyczna” powinna obejmować procedury analizy, które uwzględnią „wszystkie wymiary kompozycji tekstu i wszystkie detale jego mikro- i makrostruktury.” Koncepcja Püschela (por. 2007: 281 i nast.) analizy tekstu jako działania semantycznego odnosi się z jednej strony o tyle do tekstu, że analiza „konsekwentnie wychodzi od postaci (niem. Gestalt) tekstu”, z drugiej zaś strony odnosi się do stylu, gdyż analiza konsekwentnie obejmuje wszystko, co w danym działaniu językowym jest artefaktem” (283).

Jeśli ten szczególny rodzaj wysiłku w celu rozumienia tekstu, analizowanie tekstów, potraktować, (jeszcze) nie eksplicytnie, jako specyficzny sposób rozumienia tekstu, to w praktyce stosuje się go w zależności od potrzeb w celu umożliwienia rozumienia opartego na refleksji, które powinno zakończyć się określonym zrozumieniem tekstu, jego interpretacją. Inaczej niż bezpośrednio rozumienie, które się niejako „przydarza” uczestnikom komunikacji (nie żeby oni tego chcieli lub właśnie tak chcieli) rozumienie refleksyjne, analizowanie, jest wynikiem metodyczno-systematycznego procesu, który polega na świadomym wdrożeniu procesu rozumienia. Docieka się, jak dany tekst jest skonstruowany i – w miarę możliwości, próbuje się wnioskować na temat: dlaczego jest właśnie taki, jaki jest. Analizowanie i

rozumienie są procesami zazębiającymi się.

2.4. *Hermeneutyka i interpretowanie*

Interpretowanie rozumie się jako operację, - polegającą częściowo na wynikach analizowania - która odnosi się przede wszystkim (lecz nie wyłącznie) do tekstów literackich z ich otwartością znaczeniową. W ramach działania kognitywno – językowego przypisuje się sens kompleksowemu znakowi językowemu, jakim jest tekst. W ramach interpretowania, a więc ustanawiania sensu/sensów, zawsze chodzi o to, by dostrzec związek między częścią a całością, a także znaczenia dodane, które wynikają z relacji całość – część. Z faktu, że część i całość wzajemnie konstytuują sens, wynika konieczność hermeneutycznego procesu interpretacji, w którym szkic całości (hipoteza odnośnie do rozumienia tekstu) oraz jego sprawdzenie na poszczególnych częściach (dowód dla rozumienia tekstu) koncentrycznie się zazębiają, przy czym w ramach analizy możliwa jest ciągła korekta obu procedur. Taki proces polegający na przyjmowaniu przesłanek i ich krytyce lub potwierdzaniu poprzez odwoływanie się do całości tekstu z uwzględnieniem naszej wiedzy ogólnej jest, niezależnie od teorii i metod, zawsze konieczny i prawdopodobnie stosuje się go podświadomie tam, gdzie próbuje się zrozumieć tekst za pośrednictwem jego znakowej materialności.⁷ Ponieważ w tekście literackim nie da się odnaleźć sensu rozumianego jako jednoznaczna intencja lub przesłanie autora, występuje za to wielość i otwartość znaczeń i dlatego sens należy dopiero wydobyć, literaturoznawca Weimar (2002) rozróżnia rozumienie tekstów rzeczowych oraz interpretację tekstów literackich. Rozumienie bez interpretacji dotyczy tak zwanych „tekstów dosłownych” (teksty rzeczowe), których wymowa wymaga wprawdzie wysiłku rozumienia, ale nie wymaga interpretacji. Interpretacja konieczna jest, jeśli lektura pozostawiła jakiś wątek otwarty. Sytuację taką znamy pierwotnie z tekstów literackich z ich mglistą ofertą znaczeniową. Długi czas zaniedbywana i dyskredytowana jako „idealistyczna” i „subiektywistyczna” praca z hermeneutycznym rozumieniem tekstu przeżywa aktualnie renesans w językoznawstwie. Po tym jak w tomie Antons/ Krings (1989: 13) była mowa o „rehabilitacji powierzchni językowej” Hermann/Holly (2007) bardzo konsekwentnie dowodzą tej konieczności zarówno w teorii jak i w praktyce i postulują językoznawstwo zorientowane na rozumienie. Jako uzasadnienie konieczności hermeneutyki lingwistycznej przyjmuje się obecnie założenie, że rozumienie będące podstawowym warunkiem jakiegokolwiek zachowania językowego podobnie jak w innych naukach o kulturze i rozumieniu tak i w

---

⁷ Więcej na ten temat Weidacher (2004).

językoznawstwie musi zostać zbadane naukowo, jeśli językoznawstwo ma być „znanstwem rozumienia języka”.

3. Rozczłonkowanie lingwistyki tekstu

Podobnie jak wyniki badań lingwistyki tekstu nie byłyby możliwe bez badań innych dyscyplin językoznawstwa – mam tu na myśli morfologię, składnię, leksykologię, słowotwórstwo – tak i te właśnie dyscypliny – o ile roszczą sobie prawo do statusu badań holistycznych – nie mogą obojętnie pomijać nowej „dziedziny” - lingwistyki tekstu, ani zjawiska jakim jest tekst. Jednostka „tekst” staje się częścią składową inwentarza kategorii badawczych, spektrum badawczego i co za tym idzie częścią składową sposobu rozumienia dyscypliny cząstkowej.

I tak oto swoiste novum stanowi fakt, że siódme wydanie „Gramatyki” Dudena [„Duden-Grammatik” (2005)], nowe i rozszerzone, które za cel stawia sobie „obszerny opis struktury języka niemieckiego” (tekst tytułowy) zawiera osobny rozdział poświęcony tekstowi (Fritz 2005), zaprezentowanemu z perspektywy gramatycznej (i dodatkowo semantycznej oraz teorii działania). W wydanym w serii HSK tomie pt. „Lexikologie” Pohl (2005) opisuje istniejące związki między lingwistyką tekstu a leksykologią, które stają się zauważalne, gdy leksykon danego języka potraktujemy jako system dynamiczny stanowiący „medium, warunek i rezultat działania językowego” (1860).

Takie podejście stanowi dobry punkt odniesienia dla lingwistyki tekstu zorientowanej na teorię działania. Również dla słowotwórstwa tekst stał się jednostką relewantną. I tak nowa edycja książki autorstwa Fleischera/Barz (1992) omawia jako osobny przedmiot związki między słowotwórstwem a tekstem. Słowotwórstwo zorientowane na tekst bada specyficzne konstytutywne, dystynktywne i kumulatywne dla tekstu operacje słowotwórcze, (por. Schröder 2000), które umożliwiają przyporządkowanie tekstów do wzorca, rozróżnienie poszczególnych tekstów, rozgraniczenie rodzajów tekstu i rozpoznanie zespołów rodzajów tekstu. Stylistyka, rozumiana pragmatycznie lub komunikatywnie (por. Fix 2007a; Fleischer/Michel 1975; Fleischer/Michel/Starke 1993; Sandig 1978, 1986) od zawsze badała związek między częścią a całością, pomiędzy elementami stylu jako częściami a stylem tekstu jako całością i eksplicytnie odwoływała się do tekstu jako punktu odniesienia.

Pewien zwrot w historii dyscypliny jaką jest lingwistyka tekstu miał miejsce o tyle, że badane przez nią problemy już nie „wędrują” do innych dyscyplin częściowych, czyli lingwistyka tekstu już nie tylko „oddelegowuje” swoje zagadnienia badawcze, ale sama

przejmuje do zbadania problemy innych dyscyplin. Wynika stąd jej podział na subdyscypliny. W międzyczasie, głównie za sprawą przełomowych publikacji, wyodrębniły się gramatyka tekstu (przede wszystkim Weinrich 1993/2005; również Gansel/ Jürgens 2002), stylistyka tekstu (przede wszystkim Sandig 2006; również Fix 2007a; Fleischer/Michel/Starke 1993) i lingwistyka tekstu fachowego (Gläser 1990). Rozwijają się historyczna (Ziegler 2003) jak również literacka lingwistyka tekstu (Weidacher 2007; Fix 2008; w druku), a także dydaktyka tekstu (Adamzik/Krause 2005; Fandrych 2008, Scherner/Ziegler 2006). Perspektywa DaF, czego dowodzić ma niniejszy artykuł, obecna jest w wielu pracach tekstologicznych różnej proweniencji, tak, że może być tu mowa raczej o pewnej dominującej zasadzie niż o odrębnej subdyscyplinie. W dalszych rozważaniach krótko scharakteryzuję tradycyjne subdyscypliny lingwistyki tekstu.

Weinrich w swojej „Textgrammatik” (1993/2005)⁸ programowo nakreśla opis form i struktur języka niemieckiego konsekwentnie zorientowany na tekst i dokonany metodami lingwistyki tekstu, wychodząc z założenia, że teksty należy postrzegać jako sensowne połączenia znaków językowych w ułożeniu czasowym i linearnym oraz uzasadniając takie podejście faktem, że język naturalny zawsze używany jest w tekstach. Teksty podane jako przykłady – ponieważ powinny oddziaływać przykładowo i wzorcowo - zostały wybrane w oparciu o wysokie wymagania co do jakości języka.

Również „Textstilistik” Sandig (2006) należy rozpatrywać jako publikację programową. Chyba po raz pierwszy w językoznawstwie niemieckim użyto w publikacji pojęcia „stylistyka tekstu” jako określenia subdyscypliny. Sandig ultymatywnie formułuje pojęcie stylu i charakteryzuje je konsekwentnie i systematycznie odnosząc się wciąż do tekstu. Nawet jeżeli wcześniej na temat stylu istniało już dużo prac zorientowanych na tekst i nawet jeśli odniesienie do tekstu w stylistyce miało miejsce mniej lub bardziej od zawsze (dokładnie rzecz ujmując od antyku), to jednak w publikacji pojawia się pewna nowa jakość i to przynajmniej dwójakiego rodzaju: 1. różnorodna wiedza o tekście i rodzajach tekstu, która istnieje obecnie (por. część 1 artykułu) znajduje kompleksowe uwzględnienie w aspekcie stylu. 2. zostaje nazwana i ugruntowana nowa subdyscyplina.

Od lat 80. XX wieku rozwój badań nad językami specjalistycznymi obrał kierunek od badań zorientowanych na fachową leksykę i składnię do badań zorientowanych na tekst i rodzaje tekstu, tzn. do lingwistyki tekstu specjalistycznego. Również teksty specjalistyczne stają się odtąd przedmiotem badań jako instrumenty do rozwiązywania zadań komunikacyjnych w

---

⁸ Publikacja bazuje na doświadczeniach, które Weinrich wyniósł wcześniej z gramatyki tekstu języka francuskiego.

komunikacji fachowej. Komunikacja wielojęzyczna oraz kształcenie tłumaczy tekstów specjalistycznych ukazały dobitnie konieczność badań kontrastywnych i rozważań dotyczących specyfiki międzykulturowej. Od czasu uznania tekstu specjalistycznego rozumianego jako rodzaju tekstu za istotny przedmiot badań i pod wpływem osiągnięć lingwistyki tekstu i lingwistyki stylu (Gläser 1990) badania poszerzono o opracowanie zróżnicowanych typologii tekstów uporządkowanych hierarchicznie (np. Göpferich 1995) oraz o badania kumulatywne (Baumann 1992; Kalverkämper/Baumann 1995) i kontrastywne (np. Engberg 1997; Trumpp 1998; Busch-Lauer 2001) rodzajów tekstu jako elementów komunikacji fachowej przy uwzględnieniu ogólnych aspektów lingwistyki tekstu a w szczególności aspektu międzykulturowego, jak również o sieci (np. Ostapenko 2007), w których mogą występować rodzaje tekstów fachowych/teksty fachowe.

4. Interdyscyplinarne połączenia dziedziny

Jeżeli pojęcie interdyscyplinarności rozumiemy tak, że wiedza ekspercka z różnych dziedzin jest skierowana na jeden problem i ukierunkowana na rozwiązanie tego problemu, to trzeba stwierdzić, że lingwistyka tekstu jako dziedzina funkcjonuje wyraźnie interdyscyplinarnie. W pierwszej części tego artykułu pokazano już, że omawiana dziedzina wraz z rozszerzeniem przedmiotu swoich badań musiała coraz bardziej wychodzić poza obręb jednej dziedziny, była zdana na wiedzę z innych dyscyplin, którą również potrafiła wykorzystać dla swoich potrzeb. Przede wszystkim wyniki badań z zakresu semantyki, teorii działania, lingwistyki komunikacji, kognicji, teorii prototypów, jak również teorii systemów umożliwiły powstanie dynamicznego pojęcia tekstu zorientowanego na teorię działania. Wyniki badań kulturowych, jak również historycznych, estetyki percepcji, estetyki recepcji oraz medioznawczych wykorzystywane są przede wszystkim w celu rozważań o rodzajach tekstów. Na podstawie tych odniesień przedstawię poniżej skrótowo teorię działania z jednej strony, a z drugiej aspekt kulturoznawczy i estetyki recepcji.

U podstaw zarówno uzasadnionej psycholingwistycznie teorii działania (A. A. Leont'ev 1984; A. N. Leont'ev 1984; Wygotskij 1964), jak również koncepcji z zakresu teorii działania - teorii aktów mowy (Austin 1972; Searle 1977), obie mogą służyć za podbudowę teorii z zakresu lingwistyki tekstu, leży pogląd, że język można właściwie opisać tylko w kontekście działania. Teoria działania, która zajmuje się ogólnie działaniami wykonywanymi przez człowieka, a w szczególności działaniami językowymi, wychodzi od zdecydowanie całościowego konceptu. Oznacza to w odniesieniu do tekstu, że należy wyzbyć się wyobrażenia, że aby zrozumieć tekst trzeba i można „rozebrać” go na pojedyncze elementy.

Zdecydowanie należy go, tzn. jego dynamiczną makrostrukturę, pojmować jako całość. Poza tym ważne jest również, w jakim środowisku i w jakiej sytuacji ma miejsce działanie językowe dokonywane za pomocą tekstu. W teorii aktów mowy, inaczej niż w teorii działania, przyjmuje się rozkładalność złożonych wypowiedzi językowych. Za najmniejsze jednostki Austin i Searle przyjęli działania językowe które dokonują się w trakcie jednej wypowiedzi. Działając językowo tworzy się wypowiedzi, które z reguły – ponieważ porozumiewamy się tekstami - występują jako złożone ciągi. Jest to punkt styczny teorii aktów mowy i rozważań odnoszących się do tekstu (por. Motsch/Viehweger 1981; Motsch 1983; Motsch/Pasch 1987), w którym następuje przeniesienie aktów mowy na całe teksty, wychodząc z założenia, że tekst jest determinowany przez (przynajmniej) jeden typ działania, który z kolei charakteryzuje funkcję komunikatywną całego tekstu i dominuje jego hierarchię illokucji.

Kulturoznawczy punkt widzenia na tekst opiera się na poglądzie, że współpraca zdeterminowana społecznie dokonuje się w kontekstach, które „pod różnymi względami kształtowane są kulturowo” (Feilke 1998: 173). Ta specyfika kulturowa działa w równym stopniu na język, jak również staje się widoczna poprzez użycie języka. Każda wspólnota w celu zagwarantowania sprawnego przebiegu wzajemnego współżycia wytwarza zbiór reguł, wzorów i praktyk – odbieranych jako oczywiste – do których należą również te dotyczące używania języka wraz z wiedzą kulturową i tradycjami kulturowymi, które je przekazują (por. Fix 2006; 2007b). Tym samym częścią tych oczywistości są powiedzenia, pozdrowienia, zwroty użytku codziennego a przede wszystkim rodzaje tekstów.

Lingwistyka tekstu i estetyka recepcji są sobie bliskie, jeżeli chodzi o specyfikę tekstów literackich. A zatem lingwistyka idąca w tym kierunku zwraca się (Fix 2008; Hoffmann/Kessler 2003; Weidacher 2007)⁹ ku fenomenowi tekstu otwartego, specyficznym formom konstytuowania znaczeń w tekstach literackich i zajmuje się na przykład takimi kwestiami jak: przypisywanie znaczeń dokonywane przez odbiorców tekstów literackich, znaczeń, które odnoszą się do – tak czy inaczej ukształtowanej – oferty znaczeniowej; możliwości recepcji „sugerowane” przez same teksty na podstawie danej struktury znaczeniowej tekstu oraz czy relacje i struktury znaczeniowe takich tekstów dają się uogólnić.

5 Kontynuacja teorii z zakresu lingwistyki tekstu w innych subdyscyplinach.

5.1 Lingwistyka mediów

---

⁹ W literaturoznawstwie: Breuer (2003).

Lingwistyka mediów wykształciła się jako subdyscyplina językoznawstwa, która zajmuje się komunikacją w aspekcie jej roli medialnej oraz przekazu medialnego oraz przyjmuje pozycję pośrednika pomiędzy językoznawstwem i medioznawstwem. Problematiczne jest w tym kontekście użycie pojęcia „medium”, wobec jego nieugruntowanej definicji i różnorodności użycia. Habscheid (por. 2000) wychodzi tu jednak z praktyczną propozycją: pojęcie „medium” zostaje zarezerwowane dla wszystkiego, co odnosi się do środków technicznych, które wspomagają komunikację.¹⁰ To odpowiada faktycznie podejściu lingwistyki mediów, w której główny punkt ciężkości spoczywa na specyfice komunikacji interpersonalnej i medialnej komunikacji masowej, uwarunkowanych użyciem różnych, przede wszystkim nowych, mediów. W centrum zainteresowania znajdują się rodzaje tekstów, np. chat, e-mail, hipertekst. Również pojęcie mediów w kontekście kulturowym (por. przypis 10) wraz ze swoim przedmiotem „gatunkami” i „rodzajami tekstów” stanowi punkt wyjścia dla lingwistyki tekstu.

5.2 Lingwistyka obrazu

W nieco odmienny sposób na komunikację medialną „patrzy” lingwistyka obrazu, która staje się powoli produktywną subdyscypliną językoznawstwa, i która w ramach lingwistyki i stylistyki tekstu, semiotyki oraz pragmatyki dąży do zbadania specyficznej roli obrazu wobec języka, w której to roli obrazy służą do odzwierciedlenia, przyswojenia i interpretacji świata, jak również chce zbadać zasady współdziałania języka i obrazu (por. Holly/Hoppe/Schmitz 2004; Schmitz 2004; Stöckl 2004). Przy czym na pierwszym planie badań obok mediów drukowanych znajduje się dominujące przede wszystkim w telewizji i internecie współdziałanie tekstu i obrazu (jako zdjęcie lub film).

5.3 Lingwistyka dyskursu

Lingwistyka dyskursu ugruntowała się z biegiem czasu „jako rozszerzenie perspektyw lingwistyki tekstu i socjolingwistyki” (Warnke/Spitzmüller 2008: II). Spośród różnych ujęć dyskursu (por. Warnke 2008: 37 i nast.) najbardziej miarodajne dla określenia kierunku dyskusji i badań jest odwołujące się do Foucault poststrukturalistyczne pojęcie dyskursu ze zredefiniowanym pojęciem tekstu pozbawionego granic (por. Warnke 2007). Właśnie takie ujęcie dyskursu przyspieszyło badania językoznawcze i skierowało je ku kwestiom

---

¹⁰ Habscheid wymienia oprócz tego pojęcie medium w ujęciu biologicznym (usta, ucho, oko), fizycznym (fala dźwiękowa), socjologicznym (instytucje takie jak kino, wydawnictwo), odnoszącym się do kultury (gatunki, rodzaje tekstów) a także w odniesieniu do kodu (znaki, style, procesy stylistyczne).

komunikacji tekstowej. Według tego założenia dyskursy są o wiele bardziej złożonymi zjawiskami niż np. słowo, czy pojedynczy tekst, wypowiedź językowa. Wychodząc poza jednostkę jaką stanowi „tekst” należy wziąć pod uwagę jego kontekstualizację, to znaczy pod uwagę musi być wzięta nazywana „dyskursem” rama „transtekstualnej organizacji znaków” (Warnke 2008: 37) oraz wiedzy społecznej, w której powstają i są używane wypowiedzi. Dzięki analizie dyskursu lingwistycznej proveniencji pod uwagę brane są stosunki między tekstami, np. sieci rodzajów tekstów, zespoły rodzajów tekstów. Lingwistyka dyskursu charakteryzuje się zarówno wyrazistością refleksji teoretycznej (por. Warnke 2007) jak i świadomością metod (por. Warnke/Spitzmüller 2008).

5.4 Lingwistyka tekstu jako dyscyplina przekrojowa.

W odpowiedzi na zainteresowania badawcze oraz zapotrzebowanie na metody badawcze pokrewnych dyscyplin humanistycznych także zajmujących się tekstem narodził się pomysł współpracy interdyscyplinarnej (por. van Dijk 1980; Fix 2003) wraz z pytaniem, czy w odniesieniu do tekstu mogłaby istnieć nauka przekrojowa, która dostarczałaby wielu dyscyplinom wiedzy podstawowej, i czy w przypadku badania tekstów w ramach „nauk związanych z tekstem”, takich jak teologia, nauki prawne, medioznawstwo, egiptologia, nauka o starożytności, literaturoznawstwo itd. rolę tę mogłaby pełnić lingwistyka tekstu – oczywiście w każdym przypadku tylko dla tych części innych dyscyplin, które zajmują się tym samym przedmiotem badań – czyli tutaj tekstami i gatunkami. Lingwistyka tekstu, której rzeczywistym przedmiotem badań są teksty i rodzaje tekstów jako takie, których w związku z tym nie musi ona obligatoryjnie rozpatrywać w kontekście przedmiotu, funkcji, czy też danego języka, lecz na poziomie ogólnym, mogłaby być stosowną odpowiedzią wobec postulatów dyscypliny przekrojowej, zapewniając ogólną terminologię i metody do badań nad tekstami.

Podstawowa literatura przedmiotu i literatura wprowadzająca

Adamzik, Kirsten (2004): *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung.* Tübingen (Germanistische Arbeitshefte, 40).

de Beaugrande, Robert-Alain/Dressler, Wolfgang (1981): *Einführung in die Textlinguistik.* Tübingen.

Bracic, Stojan/Fix, Ulla/Greule, Albrecht (2007): *Textgrammatik - Textsemantik - Textstilistik.* Ljubljana.

- Brinker, Klaus (2005): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Berlin.
- Brinker, Klaus i.in. (red.) (2000): Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Berlin/New York.
- van Dijk, Teun A. (1980): Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung. München.
- Eckkrammer, Eva Martha i. in. (red.) (1999): Kontrastive Textologie. Wien.
- Eroms, Hans-Werner (2008): Stil und Stilistik. Eine Einführung. Berlin.
- Fix, Ulla/Poethe, Hannelore/Yos, Gabriele (2003): Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. 3., durchges. Aufl. Frankfurt a. M. i.in.
- Fix, Ulla/Gardt, Andreas/Knape, Joachim (red.) (2008): Rhetorik und Stilistik. Ein internationales Handbuch zur historischen und systematischen Forschung. 1. Halbband. Berlin/New York.
- Gansel, Christina/Jürgens, Frank (2002): Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung. Wiesbaden.
- Hausendorf, Heiko/Kesselheim, Wolfgang (2008): Textlinguistik fürs Examen. Göttingen.
- Heinemann, Wolfgang/ Viehweger, Dieter (1991): Textlinguistik. Eine Einführung. Tübingen.
- Heinemann, Margot/Heinemann, Wolfgang (2002): Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion – Text - Diskurs. Tübingen.
- Holthuis, Susanne (1993): Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption. Tübingen.
- Janich, Nina(2008): Textlinguistik. 15 Einführungen. Tübingen.
- Kalverkämper, Hartwig (1981): Orientierung zur Textlinguistik. Tübingen.
- Sandig, Barbara (2006): Textstilistik des Deutschen. 2., völlig neu bearb. und erw. Aufl. Berlin/New York.
- Titscher, Stefan u.a. (1998): Methoden der Textanalyse. Leitfaden und Überblick. Wiesbaden.
- Warnke, Ingo H./ Spitzmüller, Jürgen (red.) (2008): Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene. Berlin/New York.
- Weinrich, Harald (2005): Textgrammatik des Deutschen. 3., revid. Aufl. Hildesheim i.in.

Literatura specjalna

- Adamzik, Kirsten/ Krause, Wolf Dieter (red.) (2005): Tekst – Arbeiten, Textsorten im fremd- und muttersprachlichen Unterricht an Schule und Hochschule. Tübingen.
- Antos, Gerd (1982): Grundlagen einer Theorie des Formulierens, Textherstellen in geschriebener und gesprochener Sprache. Tübingen.

- Antos, Gerd/ Krings, Hans P. (red.) (1989): Textproduktion. Ein interdisziplinärer Forschungsüberblick. Tübingen.
- Antos, Gerd/ Krings, Hans P. (red.) (1992): Textproduktion. Neue Wege der Forschung. Trier.
- Antos, Gerd/ Pogner, Karl-Heinz (2003): Kultur – und domänengeprägtes Schreiben. W: A. Wierlacher/ A. Bogner (red.), Handbuch interkulturelle Germanistik. Stuttgart/ Weimar, 396 – 400
- Austin, John L. (1972): Zur Theorie der Sprechakte. Stuttgart
- Baumann, Klaus-Dieter (1992): Integrative Fachtextlinguistik. Tübingen.
- Baurmann, Jürgen (2006): Texte verstehen im Deutschunterricht. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 239 – 253
- Blühdorn, Hardarik i.in. (red.) (2006): Text – Verstehen. Grammatik und darüber hinaus. Berlin/ New York (Institut für Deutsche Sprache, Jahrbuch 2005)
- Börner, Wolfgang (1989): Didaktik schriftlicher Textproduktion in der Fremdsprache. W: G. Antos/ H.P. Krings (red.), 23-39
- Breuer, Orlich (2003): Schnittstelle Text. Lesarten des Textbegriffs. W: M. Hoffmann/ Ch. Kessler (red.), 23-39
- Busch-Lauer, Ines (2001): Fachtexte im Kontrast. Eine linguistische Analyse zu den Kommunikationsbereichen Medizin und Linguistik. Frankfurt a.M. i. in.
- Christmann, Ursula (2008): Rhetorisch-stilistische Aspekte moderner Verstehens – und Verständlichkeitsforschung. W: U. Fix i. in. (red.), 1092-1106
- Duden-Grammatik (2005): Duden. Die Grammatik. 7., völlig neu erarb. und erw. Aufl. Mannheim i. in. (Duden, 4).
- Eckkrammer, Eva Martha (1996): Die Todesanzeige als Spiegel kultureller Konvention. Eine kontrastive Analyse deutscher, englischer, französischer, spanischer, italienischer und portugiesischer Todesanzeigen. Bonn.
- Ehlich, Konrad/ Steets, Angelika (red.) (2003) Wissenschaftlich schreiben – lehren und lernen. Berlin/ New York
- Engberg, Jan (1997): Konventionen und Fachtextsorten. Kontrastive Analysen zu deutschen und dänischen Gerichtsurteilen. Tübingen
- Fandrych, Christian (2008): Textsortenforschung und Sprachdidaktik. W: Ch. Hall/ S. Seyferth (red.), Finnisch-deutsche Begegnungen in Sprache, Literatur und Kultur. Ausgewählte Beiträge der Finischen Germanistentagung 2007. Berlin, 57 – 77

- Feilke, Helmuth (1998): Kulturelle Ordnung, Sprachwahrnehmung und idiomatische Prägung. W: R.Köhnen (red.), Wege zur Kultur. Perspektiven für einen integrativen Deutschunterricht. Frankfurt a.M. i. in., 171-183
- Feilke, Helmuth/ Portmann, Paul R. (red.) (1998): Schreiben im Umbruch. Schreibforschung und schulisches Schreiben. Stuttgart.
- Fix, Ulla (2003): Interdisziplinäre Bezüge der Textsortenlinguistik. W: J. Hagemann/ S.F. Sager (red.), Schriftliche und mündliche Kommunikation. Begriffe – Methoden – Analysen. Tübingen, 89 – 100
- Fix, Ulla (2006): Was heißt Texte kulturell verstehen? Ein- und Zuordnungsprozesse beim Verstehen von Texten als kulturellen Entitäten. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 254 – 276
- Fix, Ulla (2007a): Stil – ein sprachliches und soziales Phänomen. Berlin
- Fix, Ulla (2007b): Zugänge zu Textwelten. Linguistisch-literaturwissenschaftliche Möglichkeiten, in die Geschlossenheit eines Erzähltextes einzudringen. W: F. Hermanns/ W. Holly (red.), 323 – 356
- Fix, Ulla (2008): Nichtsprachliches als Textfaktor. Medialität. Materialität. Lokalität. W: ZGL 3, 343 – 354
- Fix, Ulla (w druku.): Aktuelle linguistische Textbegriffe und der literarische Text. Bezüge und Angrenzungen. W: J. Fortis i. in. (red.), Grenzen der Literatur. Berlin/ New York.
- Fleischer, Wolfgang / Barz, Irmhild unter Mitarbeit von Marianne Schröder (1992): Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen.
- Fleischer, Wolfgang / Michel, Georg (1975): Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig
- Fleischer, Wolfgang i. in. (1993): Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. Frankfurt a.M. i.in.
- Fritz, Thomas A. (2005): Der Text. W: Duden. Die Grammatik, 1070 – 1174
- Gardt, Andreas (2007): Linguistisches Interpretieren. Konstruktivistische Theorie und realistische Praxis. W: F. Hermanns / W. Holly (red.), 263 – 280
- Gläser, Rosemarie (1990): Fachtextsorten im Englischen. Tübingen
- Göpferich, Susanne (1995): Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation. Tübingen
- Göpferich, Susanne (2008): Textverstehen und Textverständlichkeit. W: N. Janich (red.), 291 – 312
- Groeben, Norbert / Chrismann, Ursula (1989): Textoptimierung unter Verständlichkeitsperspektive. W: G. Antos / H.P. Krings (red.), 165 – 196

- Habscheid, Stephan (2000): „Medium“ in der Pragmatik. Eine kritische Bestandsaufnahme. W: Deutsche Sprache 2, 126-143
- Hayes, Jon R. / Flower, Linda (1980): Identifying the organisation of writing processes. W: S.W. Gregg / E.R. Steinberg (red.), Cognitive processes in writing. Hillsdale, 3 – 30
- Helbig, Gerhard i. in. (red.) (2001): Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch. Berlin/ New York.
- Hermanns, Fritz / Holly, Werner (red.) (2007): Linguistische Hermeneutik. Theorie und Praxis des Verstehens und Interpretierens. Tübingen
- Hoffmann, Michael / Kessler, Christine (red.) (2003): Berührungsbeziehungen zwischen Linguistik und Literaturwissenschaft. Frankfurt a.M. i. in.
- Holly, Werner i. in. (red.) (2004): Sprache und Bild. I; II. W: Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes 1; 2.
- Jakobs, Eva-Maria (2006): Texte im Berufsalltag. Schreiben, um verstanden zu werden. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 315 – 331.
- Jakobs, Eva-Maria/ Lehnen, Karin (red.) (2008): Berufliches Schreiben. Ausbildung, Training, Coaching. Frankfurt a. M. i. in.
- Jakobs, Eva-Maria i. in. (red.) (1999): Textproduktion, Text, KonText. Frankfurt a.M. i. in.
- Kalverkämper, Hartwig/ Baumann, Klaus-Dieter (1995): Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien. Tübingen.
- Keseling, Gisbert (2004): Die Einsamkeit des Schreibens. Wie Schreibblockaden entstehen und erfolgreich bearbeitet werden können. Wiesbaden.
- Krause, Wolf-Dieter (2005): Pragmatische Linguistik und Fremdsprachenunterricht. W: K. Adamzik/ W.- D. Kraule (red.), 1 – 29.
- Krause, Wolf-Dieter (2006): Der Text in der natürlichen und in der simulierten fremdsprachigen Kommunikation. W: M. Scherner/ A. Ziegler (red.), 215 – 235
- Krings, Hans P. (1989): Schreiben in der Fremdsprache – Prozessanalysen zum ‘vierten skill’. W: G. Antos/ H.P. Krings (red.), 377 – 436
- Lenk, Hartmut E.H./ Chesterman, Andrew (red.) (2005): Presstextsorten im Vergleich – Contrasting Text Types. Hildesheim i.in.
- Leont’ev, Aleksji Aleksejewitsch (1984): Sprachliche Tätigkeit. W: D. Viehweger (red.), Grundfragen einer Theorie der sprachlichen Tätigkeit. Berlin, 34 – 44
- Leont’ev, Aleksji Aleksejewitsch (1984): Der allgemeine Tätigkeitsbegriff. W: D. Viehweger (red.), Grundfragen einer Theorie der sprachlichen Tätigkeit. Berlin 13 – 30

- Lötscher, Andreas (2006): Die Formen der Sprache und die Prozesse des Verstehens. Textverstehen aus grammatischer Sicht. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 19 – 45
- Megier, Jörg (2006): Angewandte Textlinguistik und DaF-Unterricht. W: M. Scherner/ A. Ziegler (red.), 193 – 203
- Meireles, Selma M. (2006): Leseverstehen aus der Perspektive des Nichtmuttersprachlers . W: H. Blühdorn i. in. (red.), 299 – 314
- Molitor – Lübbert, Sylvie (1989): Schreiben und Kognition. W: G. Antos/ H. P. Krings (red.), 278 – 296
- Molitor – Lübbert, Sylvie (1996): Schreiben als mentaler und sprachlicher Prozess. W: H. Günter/ O. Ludwig (red.), Schrift und Schriftlichkeit. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. 2. Handbuch. Berlin/ New York, 1005 – 1027.
- Motsch, Wolfgang (1983): Sprachlich-kommunikative Handlungen. W: W. Fleischer i.in. (red.), Kleine Enzyklopädie Deutsche Sprache. Leipzig, 489 – 512
- Motsch, Wolfgang/ Pasch, Renate (1987): Illokutive Handlungen. W: W. Motsch (red.), Satz – Text – sprachliche Handlung. Berlin, 11 – 79 (Studia grammatica, XXV).
- Motsch, Wolfgang/ Veihweger, Dieter (1981): Sprachhandlung, Satz und Text. W: Sprachhandlung, Satz und Text. Berlin, 1-42 (Linguistische Studien A, 80).
- Nussbaumer, Markus (1996): Lernerorientierte Textanalyse – eine Hilfe zum Textverfassen? W: H. Feilke/ P.R. Portmann (red.), 96 – 112.
- Ortner, Hanspeter (2000): Schreiben und Denken. Tübingen.
- Ostapenko, Walentyna (2007): Vernetzung von Fachtextsorten, Textsorten der Normung in der technischen Harmonisierung. Berlin.
- Perrin, Daniel (2006): Verstanden werden. Vom doppelten Interesse an theoriebasierter, praxisgerichteter Textberatung. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 332 – 350.
- Pohl, Inge (2005): Lexikologie und Textlinguistik. W: A. D. Cruise i. in. (red.), Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen. Berlin/ New York, 1860 – 1868.
- Püschel, Ulrich (2007): Ein Frühstücksgespräch bei Teodor Fontane. Die handlungssemantische Textanalyse als interpretative Stilistik. W: F. Hermanns/ W. Holly (red.), 281 – 297.
- Rau, Hans Arnold (1988): Kreatives Schreiben an Hochschulen. Berichte, Funktionen, Perspektiven. Tübingen.
- Sandig, Barbara (1978): Stilistik. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung. Berlin/ New York.

- Sandig, Barbara (1986): *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin/ New York.
- Scherner, Maximilian/ Ziegler, Arne (red.) (2006): *Angewandte Textlinguistik, Perspektiven für den Deutsch – und Fremdsprachenunterricht*. Tübingen.
- Schmitz, Ulrich (2004): *Sprache in modernen Medien. Einführung in Tatsachen und Theorien, Themen und Thesen*, Berlin.
- Schmölzer-Eibinger, Sabine/ Weidacher, Georg. (2007): *Textkompetenz. Eine Schlüsselkompetenz und ihre Vermittlung*. Tübingen.
- Schnotz, Wolfgang (2006): Was geschieht im Kopf des Lesers? Mentale Konstruktionsprozesse beim Textverstehen aus der Sicht der Psychologie und der kognitiven Linguistik. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 222 – 238
- Schröder, Marianne (2000): Wortbildung in Textkomplexen . W: I. Barz i. in. (red.), Sprachgeschichte als Textsortengeschichte. Frankfurt a. M. i. in., 385 – 405
- Searle, John R. (1977): *Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay*. Frankfurt a.M.
- Stöckl, Hartmut (2004): *Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im massenmedialen Text. Konzepte. Theorien. Analysemethoden*. Berlin/ New York.
- Strohner, Hans (2001): *Kommunikation. Kognitive Grundlagen und praktische Anwendungen*. Wiesbaden.
- Strohner, Hans (2006): Textverstehen aus psycholinguistischer Sicht. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 187 – 204
- Thurmair, Maria (2006): Textuelle Aspekte von Modus und Modalität. W: H. Blühdorn i. in. (red.), 71 – 89
- Trumpp, Eva C. (1998): *Fachtextsorten kontrastiv*. Tübingen.
- Warnke, Ingo H. (2007): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin/ New York
- Warnke, Ingo H. (2008): Text und Diskurslinguistik. W: N. Janich (red.), 35 – 52
- Weidacher, Georg (2004): Der gefrorene Text. Zur Rolle der Textoberfläche als Grenze der Interpretation. W: Zeitschrift für angewandte Linguistik 41, 49 – 66
- Weidacher, Georg (2007): *Fiktionale Welten. Fiktionalität aus textlinguistischer Sicht*. Tübingen.
- Weimar, Klaus (2002): Was ist Interpretation? W: Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes 2, 104 – 115
- Wygotskij, Lew Semjonowitsch (1964): *Denken und Sprechen*. Berlin

Ziegler, Arne (2003): Städtische Kommunikationspraxis im Spätmittelalter. Historische Textlinguistik und Historische Soziopragmatik. Berlin.

Tłumaczenie: Karina Wójcik, Bartosz Buć i Olga Wencelis

Opieka merytoryczna: dr Marta Smykała